Литвиненко О. О. Українська мова як іноземна: Фонетичний та морфологічний аспекти / О. О. Литвиненко // Матеріали Міжнародного науково-практичного семінару «Інновації та традиції у мовній підготовці студентів» 14 грудня 2017 р. – Х.: ХНУБА, 2017. – С.152 – 156.

Литвиненко О.О.
Український державний університет залізничного транспорту
м. Харків, Україна
olytv@yahoo.com

УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК ІНОЗЕМНА: ФОНЕТИЧНИЙ ТА МОРФОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ ВИКЛАДАННЯ

Вивчення української мови є однією з основних вимог навчання іноземних студентів у ВНЗ України. Необхідність комплексного підходу до засвоєння мовного матеріалу на всіх рівнях: лексичному, фонетичному, граматичному – не викликає жодних сумнівів.

Проблема вивчення української мови як іноземної є недостатньо дослідженою. Методики або не є розробленими, або залишаються інтелектуальною власністю авторів, які не поспішають ними ділитися на сторінках наукових видань. Таким чином, викладачам доводиться використовувати загальні методики викладання іноземних мов, а також спиратися на власний досвід та інтуїцію. Якщо студенти володіють спорідненими мовами (російською, білоруською, польською), то це може бути як перевагою (коли певні міжмовні моменти виявляються аналогічними), так і недоліком (коли однакові на перший погляд слова мають зовсім різне значення). Розгляд питання про лінгвістичні основи методики викладання фонетики й морфології української мови як іноземної активізує багатоаспектний опис української мови, зокрема граматичної й фонетичної систем, як об’єкта вивчення для іноземців.

Позитивним моментом є те, що за останні роки видання підручників і посібників з української мови як іноземної значно збільшилося в Україні й за кордоном [9]. Погоджуємося з висновком М. В. Луцюк: «У межах навчального курсу іноземної мови неможливо навчити і навчитися цій мові “взагалі”, але можливо оволодіти її фрагментами – доцільно побудованій і тому дієвій підсистемі цієї мови. Побудова такої функціональної підсистеми здійснюється в три етапи: спочатку фіксується обсяг кінцевих знань, якими хоче чи повинен оволодіти студент; потім здійснюється відбір, мінімізація та дозування фактографічного матеріалу, що покриває повністю і надлишково сферу цільової комунікації, і тільки після цього вибирається стратегія навчання» [6]. Оскільки досі бракує повного єдиного курсу з української мови як іноземної, кожен вищий навчальний заклад прагне до укладання свого посібника з урахуванням специфіки напрямку фахової підготовки, зокрема, медичного [1], фармацевтичного [5] та інших [4]. На особливу увагу заслуговує посібник «Українська мова для іноземних студентів» авторського колективу Національного фармацевтичного університету, де автори Лисенко Н.О., Кривко Р.М., Світлична Є.І., Цапко Т.П. послідовно й логічно подали фонетичний, лексичний і граматичний матеріал [5], підручник із серії «Яблуко» Мар’яни Бурак видавництва Українського католицького університету [2], який розрахований на три рівні вивчення української мови: елементарний, середній і високий, – складається з підручника, робочого зошита й аудіоматеріалів, містить прекрасні тексти й інформацію з українознавства й буде

надзвичайно корисним як для студентів, так і для викладачів, а також практикум «Українська мова для іноземців», автори Назаревич Л.Т., Гавдида Н.І., який розраховано на студентів-іноземців, що попередньо навчалися на підготовчих курсах української мови й володіють основами граматики та культури мовлення [8], «Українська мова для іноземних студентів I-IVкурсів» (М. В. Арделян, 2010), «Завдання для практичних занять з навчальної дисципліни "Українська мова (за професійним спрямуванням)" для іноземних студентів усіх напрямів підготовки всіх форм навчання» (І. Ю. Підгородецька, С. Ю. Сокол, 2012); «Українська мова для іноземних студентів» (М. В. Винник, О. М. Гайда, І. Д. Драч, 2013) та інші, які дають можливість викладачам української мови як іноземної комбінувати та використовувати різноманітні методики, техніки та вправи для формування й закріплення фонетичних і граматичних знань і навичок у студентів-іноземців.

Протягом початкового періоду студенти перш за все очікують, що їх навчать говорити, спілкуватися іншою мовою. Якщо цього не відбувається, вони швидко втрачають цікавість. Отже, на початковому етапі завжди важливо дати студентам такий матеріал, який вони зможуть використовувати для побудови найпростіших діалогів, а також максимально дати можливість спілкуватися, реалізовувати комунікативну активність. Треба ознайомити зі словами – показниками ставлення (позитивного чи негативного), з формою звертань, питальними займенниками, словами, що вказують на часові чи просторові відносини, майнову приналежність. Таким чином, на початку мовного курсу необхідно: 1) дати студентам необхідну кількість лексичних одиниць, необхідних для побудови найпростіших діалогів, у тому числі слів – заповнювачів пауз, експресивно забарвлених слів, фразеологічних зворотів, лексики з різних функціональних стилів; 2) представити лінгвокраїнознавчу лексику; 3) ознайомити з емоційними варіантами, що допомагають формувати індивідуальне мовлення; 4) засвоїти основні принципи української фонетики й норми орфоепії.

За спостереженнями З. Мацюк, навчальні програми, що постали останніми роками, спираються на найновіші вимоги: слухачі мають уміти не тільки розпізнавати й формулювати речення, що багато років становило мету навчання, але й творити та розуміти висловлювання, оперувати мовленнєвими актами, які є основою мовної комунікації; отже, вміння послуговуватися мовою мають набути характеру, що відповідає автентичному вживанню мови [7, с. 38].

Основними моментами, про які слід пам’ятати викладачеві української мови як іноземної, вважаємо такі:

1. Необхідно правильно обирати рівень навантаження. Якщо заняття занадто легкі – учням стає нудно й нецікаво, якщо занадто складні – нерозуміння, стрес і зниження зацікавленості.

2. Навчання має бути систематичним для того, щоб бути ефективним.

3. Постійно підтримувати мотивацію й зацікавлення, не підганяти з виконанням завдань, підкреслювати й звертати увагу на те, що вдається найкраще.

4. Спершу необхідно активувати рецептивні фонетичні компетенції, а вже потім – продуктивні (тобто спочатку розуміння, а потім мовлення). Якщо учні навчаться «чути» мову, не будуть мати проблем із вимовою.

5. Викладач має говорити повільно й уникати зайвих слів. Пізніше можна перейти на нормальну швидкість мовлення, таку, яку можна почути в природному мовному середовищі.

6. Комбінувати різні мовні компетенції (мовлення, аудіювання, письмо, читання). Усі ці види діяльності мають бути пов’язані між собою спільною темою (наприклад, на лекції про Різдво як правило вчать складати побажання, писати вітальні листівки, читають

та укладають діалоги про традиції, слухають і/або співають святкові пісні, вивчають слова на різдвяну тематику – ялинка, ялинкові прикраси, колядки тощо).

9. Більше уваги звертати на моменти, які є складними для засвоєння іноземцями (розрізнення на слух подібних звуків (*кіш – ківш, крапля – капля*), повторення складних звуків (*шч, дз, дж* тощо).

10. Не давати величезної кількості лексики, об'єднувати слова за тематичними категоріями. Корисним є добирання слів за їх приналежністю до певного класу (шоколад, цукерки – солодощі) або називати види якогось класу (напої: мінеральна вода, сік), за асоціативними зв'язками (каса, покупки – магазин), продовження чи укладання синонімічних рядів (говорити = казати) та антонімічних пар (маленький ≠ великий).

11. Поступово збільшувати ступінь складності: завдання мають бути пов'язаними між собою, одно має ніби витікати з іншого (наприклад, спочатку розповідаємо про актуальну погоду, потім обговорюємо, кому яка погода найбільше не подобається чи укладаємо прогноз погоди на наступні дні).

12. Краще, якщо навчання повністю відбуватиметься польською мовою. Це вимагає від учнів більшої концентрації, дає можливість зайвий раз потренуватися в сприйнятті мови на слух і дає кращий ефект. Пояснюючи нові теми, можна вживати картинки, конкретні предмети, інтернаціоналізми, синоніми (*зацікавлення – хобі*).

13. Викладач має бути чутливим до помилок. Обов'язково слід звертати увагу на те, щоб самому не призвичаїтися до учнівських помилок. Однак підхід до виправлення помилок має бути толерантним, наприклад, у комунікаційних завданнях найголовнішим є зміст (і те, що учень взагалі намагається щось сказати), ніж граматична правильність. Але якщо помилки дуже ускладнюють чи унеможливлюють розуміння (або ж повторюються постійно), помилку необхідно виправити, аби вона не закріпилася в мовленні. Не завжди для цього доцільно переривати розповідь, найкраще дочекатися до кінця.

14. Вивчати мову разом із культурою. Наприклад, вивчення форм дієслів майбутнього часу, діалоги про майбутнє й плани можна поєднати з побажаннями й планами на наступний рік, традиціями щодо святкування Нового року, ворожіннями.

15. Необхідно пам'ятати, що кожна людина має свій темп і стиль навчання: хтось краще сприймає матеріал на слух, хтось – у процесі руху (наприклад, щось записавши), хтось запам'ятовує тільки побачене. Саме тому комбінування завдань й надання достатнього часу для їхнього виконання є дуже важливим. Старий метод навчання польських педагогів звучить так: «Коли почую – забуду, коли почую й побачу – запам'ятаю, коли почую, побачу й поговорю – зрозумію, коли почую, побачу, поговорю й зроблю – здобуду знання і вміння».

16. Активно користуватися мультимедіа. Крім того, що досягненнями техніки має користуватися викладач, це не завадить й учневі. Завдяки можливостям Інтернету можна створювати мовне оточення не виходячи з дому – слухати радіо, музику, аудіокнижки, дивитися фільми й серіали, спілкуватися в письмовому чи усному вигляді з іншими носіями мови.

17. Терпляче чекати на результати своєї праці.

У викладанні української мови як іноземної велике значення відіграє саме функціональний підхід до вивчення мови. Функціональний підхід, на противагу традиційному, зосереджує увагу на проникненні в семантичне багатство граматичної форми. Наприклад, центральним завданням функціональної морфології є встановлення місця й значущості компонентів граматичних категорій у реалізації універсально-типологічних і національно своєрідних смислів, визначення інвентарю формальної презентації понятійних категорій. Застосування у лінгводидактиці результатів функціонального підходу до опису лінгвістичних одиниць забезпечить практичне оволодіння іноземною мовою. Слід приділити окрему увагу мотивації іноземних студентів

до вивчення української мови. Тут важливим є представити студентам-іноземцям немовних вищих навчальних закладів основні поняття з термінознавства, їх професійної мови, збагатити їхній словникового запасу не тільки термінологією загальноінтелектуального характеру, а й професійною лексикою. Таким чином, українська мова для іноземних громадян виступає як засіб комунікації, спілкування з представниками інших націй. В освіті продовжує розвиватися й культурологічний або інтеркультурний підхід у навчанні в рамках концепції «діалогу культур», з метою формування полімовної грамотності студентів. А тому, на нашу думку, в сучасному ВНЗ не потрібне бездумне завчання текстів іноземною мовою, що не мають практичної цінності для майбутньої професійної діяльності студентів. Студенти мають бути підготовлені на основі якісного сучасного автентичного навчального матеріалу до свідомого використання української мови в подальшому житті та роботі [3].

Очевидно, що викладання мови має бути послідовним і практичним. В опануванні навчальної дисципліни мусить бути передусім практична мета. Тут важливого значення набуває побудова самої програми навчальної дисципліни. Потрібно максимально наблизити конкретну змістову сутність фахових дисциплін до змістового наповнення навчальної програми з української мови й укладених відповідно до неї підручників. Сьогодні програми мають мінімальний зв'язок із навчальним матеріалом дисциплін різних спеціальностей і побудовані лише на лінгвістичній основі. За спостереженнями Л.Селіверстової, однією з причин такого становища можна вважати двомовність навчання (російська й українська мови) у вишах східних областей України [10, с. 23].

Література:

1. Бахтіярова Х.Ш., Лукашевич С.С., Майданюк І.З., Сегень М.П., Пєтухов С.В. Українська мова. Практичний курс для іноземців: Посібник для слухачів підготовчих – відділень і факультетів. – Тернопіль: Укрмедкнига, 1999. – 319 с. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://intranet.tdmu.edu.ua/data/books/Ukr_lang.pdf

2. Бурак М. «Яблуко»: підручник з української мови як іноземної (базовий рівень). – Львів: Видавництво УКУ, 2015. – 268 с. – [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://studyukrainian.org.ua/en/books/arc_books

3. Гелецька А. І. Методика викладання української мови як іноземної у вищих навчальних закладах [Електронний ресурс] / А. І. Гелецька – Режим доступу до ресурсу: http://www.rusnauka.com/29_DWS_2011/Philologia/1_95313.doc.htm.

4. Збірник текстів та вправ з української мови для іноземних студентів усіх спеціальностей (І-ІІ курс): метод. реком. для практ. занять та самост.роботи студ. іноземців усіх фак-ів з дисц."Українська мова як іноземна" / Уклад. М.В. Арделян; Харківський дер. ун-т харчування та торгівлі. – Харків: ХДУХТ, 2015. – 74с.

5. Лисенко Н.О., Кривко Р.М., Світлична Є.І., Цапко Т.П. Українська мова для іноземних студентів: Навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 239 с.

6. Луцюк М.В. Підручник з української мови для студентів-іноземців (довузівська підготовка в мовному середовищі). – [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://novyn.kpi.ua/2005-2/07_Lucuk.pdf

7. Мацюк З. Лінгвістичні основи методики викладання граматики української мови як іноземної / З. Мацюк // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2007. – Вип. 2. – С. 31–39.

8. Назаревич Л. Т., Гавдида Н. І. Українська мова для іноземців. Практикум / Л. Т. Назаревич, Н. І. Гавдида — Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2017. — 188 с.

9. Підручники УМІ. – [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.ukrainisch-zentrum.slavistik.lmu.de/uk/lehrbuecher-uaf.html

10. Селіверстова Л. Проблеми укладання навчальних програм з української мови як іноземної / Лариса Селіверстова // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – Львів, 2008. – Вип. 3. – С. 21–26.